

NOTA A L'EDICIÓ DE 2000

El lector que ja coneix anteriors edicions de *La bona lletra* descobrirà que en aquesta que ara té entre mans hi falta l'últim capítol. No es tracta d'una errada editorial, com algú podria arribar a pensar, sinó d'un penediment de l'autor, o millor encara, de l'alliberament d'un pes que l'autor ha arrossegat des que va publicar el llibre i del qual ja se n'ha deslliurat en alguna versió estrangera. Intentaré explicar aquí perquè he sentit aquelles dues pàgines com un pes i la seua desaparició com un alliberament.

Quan vaig escriure el llibre, em va semblar que, per respecte al lector, al final de la novel·la calia tornar-lo al present narratiu del qual havia partit, i, per això, vaig posar, quasi a mode d'epíleg, aquell capítol que apareixia a les anteriors edicions, i en el qual, les dues cunyades —Anna i Isabel— tornaven a trobar-se tants anys després. Hi havia alguna cosa de voluntarisme literari en aquell propòsit, una mena de criteri de circularitat, un concepte que es manifesta en nombroses obres, a vegades amb escassa justificació. Passat el temps, em va semblar que el llibre no necessitava cap circularitat consoladora i que en haver

afegit aquell final havia comès una errada de sintaxi narrativa, més greu encara per la filosofia que venia a expressar, i que no era altra que el fet de pensar que el temps acaba exercint alguna mena de justícia, o, per dir-ho d'una altra manera, acaba posant les coses al seu lloc. De la blanor literària emanava, com no podia ser d'una altra manera, un cert consol existencial.

Si quan vaig escriure *La bona lletra* no acabava de sentir-me còmode amb aquella idea de la justícia del temps que semblava sorgir del llibre, hui, deu anys més tard, em sembla una filosofia inacceptable, per enganyosa. El pas d'una nova dècada ha vingut a cerciorar-me que no és missió del temps corregir les injustícies, sinó més bé fer-les més profundes. Per això, vull deslliurar el lector de la fal·làcia d'aquella esperança i deixar-lo compartint amb la protagonista Anna la seua pròpia rebel·lia i desesperació, que, al remat, són també les de l'autor.

Hui ha menjat a casa i, a l'hora de les postres, m'ha preguntat si encara recorde les vesprades que el teu pare i el teu tio se n'anaven al futbol i jo li preparava a ella un tassó de xicoira. He pensat que sí, que després de cinquanta anys encara em fan mal aquelles vesprades. No he pogut desfer-me de la seua tristesa.

Mentre els homes es posaven les jaques i es pentinaven davant l'espillet de l'entradeta, ella es queixava que no li deixaven acompanyar-los. El teu tio em feia l'ullet per damunt del muscle quan li deia: «T'imagines quin efecte pot fer una dona entre tants homes. Açò no és Londres, boniqueta. Ací les dones es queden a casa». I a ella se li n'eixien les llàgrimes amb un rancor que, només va poder, ens va obligar a pagar.

Sempre va tindre una idea de la vida molt diferent de la nostra. Potser la va aprendre a Anglaterra, amb la família elegant amb qui havia conviscut durant alguns anys. De bon començament va parlar i es va comportar com una forastera. Anomenava al teu tio «vida meua» i «carinyet meu», en comptes d'anomenar-lo pel seu nom. Això, que ara pot semblar normal, en aquell

temps resultava estrofolari. Però ell estava content de poder mostrar que s'havia casat amb una dona que no era com les altres i que eixia a rebre'l fent xicotets crits, o s'amagava darrere la porta quan el sentia arribar, com per donar-li una sorpresa. Durant el dinar li portava la cullera a la boca, com es fa amb els xiquets menuts, i a ell no li feia cap vergonya anomenar-la, i encara davant de tots, «mamà».

A mi, les vesprades de diumenge, m'agradava fer la visita a ma mare i en acabant me n'anava al cine amb la teua germana, però des que va arribar ella cada vegada vaig poder complir els meus desitjos menys a sovint. Es deprimia si es quedava sola a casa i em demanava que li fera companyia. El cine li semblava una cosa basta. «Si fóra una obra de teatre», deia, «o un bon concert, però el cine, i amb tota la gent del poble embotida en aquell local espantós». I, a continuació: «Quede's, quede's amb mi ací, a casa, i ens fem companyia i escoltem la ràdio». Sempre em va parlar de vostè, encara que érem tan joves i, a més, cunyades.

Em sentia obligada a privar-me del cine per evitar que es quedara sola a casa i que després, durant el sopar, hi haguera males cares. El pitjor d'aquelles vesprades de diumenge era que, després que ja havia aconseguit que m'hi quedara, feia com que s'oblidava que jo estava allí, al seu costat, i, en comptes de donar-me una mica de conversa, embotia el nas entre les planes d'un llibre, i llegia, o es quedava adormida.

Només quan ja queia la vesprada se'n recordava de mi, quan em demanava: «I per què no prepara vostè un poquet de xicoira i en prenem una tasseta?». Mai deia cafè, com compassivament dèiem els altres; deia

xicoira. I jo, quan sentia aquella paraula, prometia no tornar a quedar-me cap altra vesprada de diumenge amb ella. M'ofegava de tristor. Era el recel d'alguna cosa evitable que vindria a fer-nos tant de mal com ens havien fet la misèria, la guerra i la mort.

Al meu iaio li agradava esglaiar-me. Cada volta que jo anava a sa casa, s'amagava darrere la porta amb una nina, i quan jo, que em sabia el joc, preguntava: «On està el iaio?», ell apareixia de sobte, em tirava al damunt la nina, que era tan gran com jo, i es reia mentre em feia galtadetes amb aquelles mans de drap que em semblaven horroroses. Li agradava veure'm enfadada i que després buscara refugi als seus genolls. «Però si el iaio està ací, què et pot passar, boveta?», em deia, i a mi ja no em feia por la nina tirada damunt la cadira. «Toca-la, si no fa res», deia, i jo la tocava. «És de drap».

També em contava la història de l'home que eixia del bagul on l'havia amagat la seua dona després de trossejar-lo i robar-li el fetge. La dona havia cuinat el fetge i li l'havia escudellat a l'amant, i el mort tornava per recuperar-lo. L'efecte d'aquell conte —la seua emoció— estava en la parsimònia amb què el mort baixava els escalons que separaven la cambra del menjador. «Annaaa, ja isc de la cambraaa», anunciava el mort, i després, un pas darrere l'altre, «Annaaa, ja estic al replaneeell», «ja estic

al pis de daaalt», «ja estic a l'escaló que fa huiiit», «al que fa seeet», «al que fa siiis»...

Mentre el meu iaio apropava amb les seues paraules el cadàver al lloc on ens trobàvem, jo mirava cap a l'escala i esperava veure'l aparèixer, i cridava molt excitada, i plorava, i li demanava, «no, no, que no baixe més», sense aconseguir que la baixada es detinguera. Només s'acabava el conte quan el iaio feia un crit, em tapava la cara amb la seua manota i deia: «Ja estic ací». Jo tancava els ulls i cridava i em retorcia entre els seus braços i després em penjava del seu coll, que estava tebiet, i se m'acabava la por i sentia el goig d'estar en la seua companyia.

En aquell temps encara no teníem llum elèctrica, i les habitacions estaven sempre plenes d'ombres que amb la flama del quinqué no feien més que canviar de forma i de lloc. Quan després d'haver-me gitat, ma mare se n'anava i s'emportava el quinqué, la llum de la lluna s'esmunyia per la paret d'enfront i s'escoltaven cruixits pels canyissos de la teulada. Jo tancava els ulls, m'amagava davall dels llençols i feia com si no escoltara aquells sorolls. Però, en aquelles nits, vivia a l'aguait d'alguna cosa terrible.

Una vegada, em vaig sentir raptada en la foscor per una ombra que em va arrossegar escales avall. Quan vam eixir al carrer, l'ombra i jo, hi havia un gran rebombori i la gent cridava i corria espernegada d'un costat a un altre. Les flames s'alçaven fins al cel i tot estava envoltat de fum. S'havia encès la casa dels nostres veïns. Al dia següent vaig saber que havia mort una de les xiquetes que vivien a la casa. «Van soterrar un tros de fusta sec i retorçut», vaig escoltar que deien, i aquella imatge —la d'un tronc sec i retorçut— i l'absència van ser per a mi, des d'aquell moment, la imatge de la mort.

L'any passat li vaig regalar a la teua dona un joc de llençols brodats amb els noms del teu pare i meu. Li agradaven molt i, cada volta que venia per casa, m'insistia perquè li'ls donara. Fa un mes em va dir de passada que se'ls havia deixat dins un bagul al traster del xalet, que se li han florit i llençat a perdre. Et semblarà una bovada, però em vaig passar la vesprada plorant. Mirava les fotos del teu pare i meues, i plorava. Així tota la vesprada, davant el calaix de l'aparador on guarde les fotografies.

Sentia pena de nosaltres, de tot el que vam esperar i vam bregar de joves, de les cançons que ens sabíem de memòria i cantàvem —«ojos verdes, verdes como el trigo verde»—, dels moments que rèiem i de les paraules que ens dèiem per escalfar-nos el cor; pena de les vesprades que passàvem al ball, de les camises blanques que jo li feia al teu pare quan encara érem fadrins; pena de les amigues que ens ajuntàvem per tallar-nos els cabells les unes a les altres, igual que les artistes de cine. El cine encara era mut i hi havia un pianista ros de qui n'estàvem enamorades totes les xiques. Ens agradava veure-li l'esquena trista tocada per la llum que queia de la pantalla.

No era d'ací, de Bovra. No sé d'on vindria, ni què va ser d'ell. Tot semblava que anava a durar sempre, i tot se'n va anar de pressa, sense deixar res. Els llençols que se li han llençat a perdre a la teua dona són els que vaig usar la nit del meu casament.

Del dia del nostre casament no ens ha quedat ni una foto. S'havia encarregat de fer-les el teu tio Andreu, un cosí de ton pare de qui hauràs sentit parlar, i que tenia una màquina de retratar. Però la nit abans se'n van anar el teu pare i ell amb els amics, es va emborratxar i, de tornada a casa, va caure i es va girar el turmell. L'endemà de matí tenia el peu unflat com una bóta, així que ni tan sols va poder vindre al casament. Li va deixar la màquina al teu tio Toni, que no va parar de disparar en tot el dia. Ens rèiem com ximplets. Ton pare es va entestar que em prenguera una copa d'anís i jo no era capaç d'aguantar-me el riure cada volta que el teu tio ens posava davant la càmera. «El vel, aparta't el vel de l'ull», ordenava el teu tio. «No es pose vostè tan seriosa, encara que ja siga una senyora», se'n burlava. El que volia era cascar-me perquè em riguera. I ton pare, igual: «Vinga, que semblen artistes de cine».

La cosa és que, quan als pocs dies vam anar al laboratori a arregar els carrets revelats, i després de tot aquell teatret que havia muntat el teu tio Toni, vam descobrir que no hi havia cap foto que estiguera bé. Només en una de les còpies es distingien unes ombres que podien ser mig endevinades per qui haguera estat a la festa. Vaig guardar aquella foto fallada durant anys. «Semblem esperits escapats de la tomba», va dir ton pare rient-se'n.

Me'n vaig recordar de les seues paraules als pocs dies de la seua mort. Netejant els calaixos de l'aparador, vaig

entropessar amb la foto i vaig pensar que, llevat de la meua, totes les altres ombres que suraven sobre aquell vell cartró vivien ja de veritat en un altre món. D'un rampeu, vaig cremar la fotografia. No sóc supersticiosa, però em va semblar que no l'havia de trencar, que calia encomanar-los a tots ells, i a mi mateix, a alguna cosa pura i misteriosa com el foc. Veient-la cremar, vaig pensar en el teu tio Toni, que va ser qui la va fer i encara continuava viu. Ell s'havia quedat de l'altre costat. La seua ombra no es netejava en el foc amb totes les altres que s'havien mantingut allí quan ja no existien. Les paraules del teu pare: eren esperits, sí, però que no s'escaparien mai de la tomba.

Ton pare acabava de morir i jo ja sabia, com ho sé ara, que la mort no el va conhortar. Dels teus iaies només quedava en vida ma mare, que no eixia a la foto perquè, el dia del casament, en compte d'anar a l'església, es va quedar a la cuina en lloc de la iaia Maria. A penes uns mesos més tard havia mort la tia Pepica, que va ser la padrina i que aquell dia estava guapíssima amb el vestit que vam cosir entre les dues. Angelines, Rosa Palau, Pere, els teus iaies, Inés i Ricardet, Marga, tots havien anat morint-se al llarg dels anys que separaven el dia del casament d'aquell, ja pansit també, que vaig cremar la fotografia. Es tracta, en la seua majoria, de noms que a tu no et diuen res i que només de tant en tant has tingut ocasió d'escoltar. Van ser la meua vida. Gent a qui vaig voler. Cadascuna de les seues absències m'ha omplert de sofriment i m'ha tret les ganes de viure.

